

.....Καταδυνάστευση της λογικής πάνω στην τρέλα.....(M.Foucault)

Στην πρώτη του εκτενή μελέτη με τίτλο *Η ιστορία της τρέλας*¹ ο Foucault διερευνά τις ιστορικές συνθήκες εμφάνισης της διάκρισης μεταξύ λογικής και μη λογικής (ή 'τρέλας')² ' μελετά τις συνθήκες που επέτρεψαν την ανάπτυξη των "επιστημών" της ψυχιατρικής και της ψυχολογίας, και παρουσιάζει την παρακμή του παλαιού καθεστώτος ιδρυματικού εγκλεισμού και την γένεση του ασύλου στα τέλη του 18^{ου} αιώνα.

«Το καθοριστικό είναι η χειρονομία που διαχώρισε την τρέλα, κι όχι η επιστήμη που καθιερώθηκε, όταν πια είχε συντελεστεί ο διαχωρισμός κι όταν η τάξη είχε αποκατασταθεί. Και πρώτιστη σε σημασία είναι η τομή που καθιέρωσε την απόσταση ανάμεσα στη λογική και στη μη-λογική, γιατί, ολοφάνερα, από εδώ ξεκινάει η καταδυνάστευση που ασκεί η λογική πάνω στη μη-λογική, και που στόχο της έχει να της στερήσει κάθε αλήθεια που μπορεί να κλείνει σαν τρέλα, σαν παράπτωμα ή σαν αρρώστια».

Προς το τέλος του Μεσαίωνα και κατά την περίοδο της Αναγέννησης η τρέλα συνδεόταν με ιερές μορφές γνώσης οι οποίες θεωρείτο πως παρέχουν ενοράσεις γύρω από την ανθρώπινη κατάσταση. Την εποχή του Διαφωτισμού εμφανίζεται η διαφοροποίηση της "τρέλας" από τη λογική και η σύγχρονη συναφής επιστήμη είναι έτοιμη να αναδυθεί.³ Ο μονόλογος της λογικής θα επιβάλει τη σιωπή. Στόχος του Foucault: η επιστροφή στον «βαθμό μηδέν της ιστορίας της τρέλας, τη στιγμή που είναι ακόμη εμπειρία αδιαφοροποίηση».

Κατά τον Μεσαίωνα οι λεπροί αποκλείονται από την υπόλοιπη κοινότητα εγκλειστοί μέσα σε ειδικά ιδρύματα (λεπροκομεία). Οι δομές αυτές διαχωρισμού και αποκλεισμού θα διατηρηθούν σε λανθάνουσα κατάσταση μέσα στον δυτικό πολιτισμό για να ενεργοποιηθούν ξανά αργότερα, στην διάρκεια του 17ου και 18ου αιώνα, την "Εποχή της Λογικής".⁴ Το 1656 ιδρύεται το Γενικό Νοσοκομείο του Παρισιού ενώ δημιουργούνται παράλληλα και μεγάλοι οίκοι εγκλεισμού. Τα Γενικά Νοσοκομεία δεν αποτελούν ιατρικά ιδρύματα αλλά τμήμα ενός συστήματος διοικητικής επιτήρησης για την αποκατάσταση της κοινωνικής ευταξίας. Μέσα σε αυτά στοιβάζονται άνεργοι, φτωχοί, εγκληματίες, οι διεφθαρμένοι, οι έκλυτοι πατέρες, οι άσωτοι υιοί, οι βλάσφημοι, οι ακόλαστοι, οι παράφρονες, οι φρενοβλαβείς. Φαινομενικά, σκοπός των ιδρυμάτων αυτών ήταν να περιορίσουν την επαιτεία και την ανεργία ' οι εγκλειστοί όφειλαν να εργάζονται για να συνεισφέρουν στην ευημερία του συνόλου.

Εντούτοις, η πρακτική του εγκλεισμού και η ώθηση στην εργασία δεν είχαν αποκλειστικώς οικονομικά αίτια. Τον εγκλεισμό υποβασιμάζει μια ηθική αντίληψη η οποία αντιτίθεται κυρίως στην απειθαρχία, στην "ηθική παραλυσία" ' η εργασία θεωρείται η κατάλληλη πρακτική μέσω της οποίας δύναται να επιτευχθεί μια ηθική αναμόρφωση. Μέσα σε αυτούς τους χώρους καταναγκαστικών έργων, δίπλα στους υπόλοιπους εγκλειστούς οι τρελοί θα ξεχωρίσουν ' όντας ανίκανοι να ακολουθήσουν τους εσωτερικούς ρυθμούς ζωής, ανίκανοι να εργαστούν, θα πρέπει να υπαχθούν σε ειδικό καθεστώς.

Στην περίοδο της Αναγέννησης η τρέλα «ήταν πανταχού παρούσα και μέτοχη σε κάθε εμπειρία, με τις εικόνες της ή τους κινδύνους της». Στην κλασική εποχή την δείχνουν, αλλά «πίσω από τα κάγκελα»... φρουρούμενη από μια λογική που δεν έχει πια καμία συγγένεια μαζί της και «που δεν πρέπει να νιώθει διακυβευμένη εξαιτίας της υπερβολικής τους ομοιότητας». Ο εγκλεισμός του 17ου αιώνα θα επιβάλει την "εργατικότητα", μια ηθική ενάρετης διαγωγής και φιλοπονίας, θα επιφέρει την αστυνόμευση της αλητείας, της έκλυσης και της ανεργίας. Σ' αυτό το πλαίσιο οι τρελοί προσβάλλουν την δημόσια ευπρέπεια και θα διαχωριστούν από τις άλλες "μη λογικές" ομάδες. Αν και εγκλειστοί οι παράφρονες επιδεικνύονται: θεωρούνται σχεδόν ως μέλη ενός άλλου είδους, ανθρώπινα όντα χωρίς λογική, πλάσματα με αχαλίνωτο ζωώδη χαρακτήρα. Η παιδαγωγική λοιπόν που θα εφαρμοστεί πάνω τους, με πειθαρχικά μέτρα θα επιδιώξει να δαμάσει την ελεύθερη ζωώδη πλευρά της τρέλας.

Τον 18ο αιώνα, τα ιδρύματα εγκλεισμού αρχίζουν να προκαλούν ανησυχία και φόβο. Η φυλακισμένη στα πρώην λεπροκομεία μη-λογική θα συνδεθεί με ιδέες μόλυνσης και αρρώστιας. Στο όριο μεταξύ ηθικής και ιατρικής, οι πυρετοί, οι αρρώστιες και ο μολυσμένος αέρας των οίκων εγκλεισμού, ο φόβος της διαφθοράς, η αντίληψη που ήθελε τους κατοίκους τους εκτεθειμένους σε αναθυμιάσεις, στη "σήψη και τη μόλυνση" θα σηματοδοτήσει τη σύνδεση των εννοιών της μη-λογικής και της αρρώστιας. «Πολύ πριν ακόμη διατυπωθεί, το πρόβλημα του να μάθουμε σε ποιόν βαθμό ο παραλογισμός είναι παθολογικός, είχε κιόλας σχηματιστεί, μέσα στον χώρο της εγκάθειρξης [...], ένα κράμα καμωμένο από τη φρίκη του παραλογισμού και από τις παλιές ιδεοληψίες για τη λέπρα». Μέσα στη ζοφερή αυτή ατμόσφαιρα αποσύνθεσης θα κάνει την εμφάνισή της η μορφή του γιατρού. «Ο homo medicus δεν κλήθηκε στον κόσμο της εγκάθειρξης για να παίζει το ρόλο

¹ Πρώτη έκδοση το 1961. Επανέκδοση τροποποιημένη το 1972. Ελληνική μετάφραση του γαλλικού πρωτοτύπου *Histoire de la folie, a l'age classique* (Plon 1964), Michel Foucault: *Η ιστορία της τρέλας*, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1975.

² Για τον "Λόγο" (...ταυτότητα-προς-εαυτόν) η "τρέλα" είναι το αρνητικό του Λόγου (απουσία ή άρνηση). Ο Foucault παρατηρεί ωστόσο: ο Λόγος, ο οποίος κατάγεται από μια διαίρεση μεταξύ του εαυτού του και του ετέρου του, δεν μπορεί να ανατρέξει μέχρι αυτήν την καταγωγή (...το άφατο, το ανεπίπλοτο και ανέκφραστο στις συνθήκες του Λόγου). Το ζήτημα για τους επικριτές του Foucault είναι: πώς να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της "επιτελεστικής αντίφασης", σύμφωνα με την οποία είναι αδύνατη η κριτική στον Λόγο παρά μόνο με τα μέσα του ίδιου του Λόγου. Σχετικά με τη συζήτηση των Foucault και Derrida για το "cogito" και την τρέλα βλπ. *Τρέλα και φιλοσοφία*, εκδ. Ολκός 1998. Επίσης το κείμενο "M. Foucault, J. Derrida: cogito και Ιστορία της τρέλας" στο Μ. Καραχάλιος: *Εριδες μεταφιλοσοφίας*, εκδ. Πλέθρον 2001, σελ. 33 έως 49.

³ Από τον Μεσαίωνα μέχρι την Αναγέννηση «η σύγκρουση του ανθρώπου με την τρέλα ήταν μια σύγκρουση δραματική, η οποία τον έφερνε αντιμέτωπο με τις μυστικές δυνάμεις του κόσμου. [...] Στην εποχή μας, η τρέλα φιμώνεται μέσα στη μακαριότητα μιας επιστημονικής γνώσης που την αναλύει τόσο υπερβολικά, ώστε στο τέλος την ξεχνάει». (*Η ιστορία της τρέλας*, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1975, σελ. 8).

⁴ «Ο "λογικευμένος άνθρωπος" σαν τρόπο ύπαρξης υιοθετεί την άρνηση: διαλέγει την δυσπιστία, αναλώνεται στην αμφιβολία, περιφρονεί κάθε υπέρβαση, καταδικάζει το σώμα και τη ζωή γιατί φοβάται τους κραδασμούς της, κριτικάρει τη λογική – που ωστόσο αυτός επινόησε κι όλα αυτά από φόβο μη δει τον άνθρωπο να ξεπερνά τα όρια του επιτρεπτού» (F. Chatelet) (*Η ιστορία της τρέλας*, σημείωση 1, κεφ.2°).

διατητή, για να κάνει τη μοιρασιά και να διαχωρίσει τι ήταν έγκλημα και τι τρέλα, τι ήταν κακό και τι αρρώστια, αλλά μάλλον σαν φύλακας, για να προστατέψει τους άλλους από τον διάχυτο κίνδυνο που αποπνέανε οι τοίχοι της εγκάθειρξης».

Την «ιατρικοποίηση της τρέλας», δεν θα πρέπει να την εκλάβουμε ως μια ένδειξη “προόδου” στην κατανόηση των συμπτωμάτων ' αντιπροσωπεύει μάλλον μια "παράξενη οπισθοδρόμηση" παρά μια βελτίωση της γνώσης. Δεν έχουμε δηλαδή να κάνουμε εδώ με ένα κίνημα αναμόρφωσης, αλλά με μια προσπάθεια εξαγνισμού των ιδρυμάτων για να αποτραπεί ο κίνδυνος μόλυνσης των πόλεων. Ο μετασχηματισμός της κατανόησης της τρέλας και η απο-ενοχοποίηση των τρελών δεν μπορεί επομένως να αποδοθεί σε ‘ανθρωπισμό’. Οι επικρίσεις κατά του εγκλεισμού τον 18ο αιώνα αφορούσαν λιγότερο την ίδια την πρακτική αυτή και περισσότερο τις διαμαρτυρίες των υπόλοιπων έγκλειστων για τις πιθανές επιδράσεις αυτής της συγκατοίκησης. Ο στόχος δεν ήταν η απελευθέρωση των τρελών ' με μια αντίθετη κίνηση μάλιστα η τρέλα συνδέθηκε ακόμη στενότερα με την εγκάθειρξη.

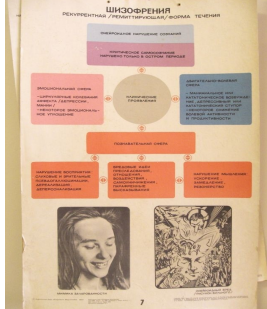
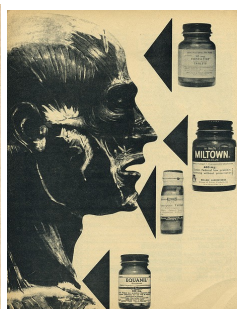
Η ανάδυση μιας υποτιθέμενης "ανθρωπιστικής φροντίδας" και αγωγής για τους τρελούς έχει παραδοσιακά συνδεθεί με τα ονόματα των Pinel και Tuke. Η γένεση του άσυλου την περίοδο αυτή θεωρείται σύμπτωμα ιατρο-επιστημονικής προόδου. Όμως για τον Foucault το συμπέρασμα αυτό είναι αβάσιμο: αυτό που στην πραγματικότητα λαμβάνει χώρα την εποχή εκείνη δεν είναι η απελευθέρωση των τρελών από την εξουσία, αλλά μάλλον ο εκ νέου ορισμός τους ως υποκειμένων εξουσίας και αντικειμένων γνώσης μέσα στο άσυλο.

Οι Pinel και Tuke, κατήγγησαν τον κτηνώδη σωματικό περιορισμό, για να εφαρμόσουν στη θέση του μια σειρά μορφών ελέγχου, τιμωριών όπου κρινόταν απαραίτητο, και τυποποιημένων δραστηριοτήτων που στόχο είχαν την επιβολή και εν τέλει εσωτερικευση συγκεκριμένων ηθικών αξιών και κωδίκων συμπεριφοράς. Τα μέτρα αποσκοπούσαν στην αυτοσυγκράτηση μέσω της εργασίας και της παρατήρησης ' στόχευαν στον περιορισμό της τρέλας μέσω ενός συστήματος «ανταμοιβής και τιμωρίας, απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία του οποίου ήταν η συνεργασία και η υποταγή των ψυχοπαθών». Περνάμε από «έναν κόσμο της αποδοκιμασίας σε ένα σύμπαν της Κρίσης» ' μια ψυχολογία της τρέλας αναδύεται μέσα από ένα βλέμμα που την παρατηρεί και την κρίνει από τις πράξεις της. «Η τρέλα υπάρχει πια μόνο σαν κάτι θεατό» ' το πλησίασμα που καθιερώνεται μέσα στο άσυλο «δεν είναι διόλου του είδους που θα επιτρέψει την αμοιβαιότητα: είναι απλά γειτόνεμα με το βλέμμα που επιτηρεί, που κατασκοπεύει, που πλησιάζει για να βλέπει καλύτερα. Η επιστήμη των διανοητικών παθήσεων, έτσι όπως διαμορφωνόταν στα άσυλα, δεν μπορούσε να ανήκει παρά στην τάξη της παρατήρησης και της ταξινόμησης».

Μέσα από το δίδυμο επομένως των τεχνολογιών επιτήρησης και κρίσης αναδύεται ανάμεσα στους φύλακες και τους ασθενείς η μορφή ενός φορέα λογικής και όχι σωματικής καταπίεσης: αυτή του "επόπτη" και αργότερα του "ψυχιάτρου". Η παρέμβαση του γιατρού αρχικά δεν προϋπέθετε καν την κατοχή ειδικών ιατρικών ικανοτήτων ή σχετικών αντικειμενικών γνώσεων ' το εξουσιαστικό κύρος του γιατρού απέρρευε μάλλον από χαρακτηριστικά ενός "σοφού" ή "ενάρετου". Δεν πρόκειται λοιπόν για την είσοδο, στο άσυλο, της ιατρικής επιστήμης αλλά μιας συγκεκριμένης προσωπικότητας. Η ψυχιατρική πρακτική του γιατρού δεν οδηγούσε στην θεραπεία μέσα από την ιατρική γνώση - βάση της θεραπευτικής δύναμης ήταν το ηθικό του κύρος: «Πατέρας και Κριτής, Οικογένεια και Νόμος ' η ιατρική πρακτική του για πολύ καιρό δεν ήταν τίποτε άλλο πέρα από ένα συμπλήρωμα στα παλιά λατρευτικά έθιμα της Τάξης, της Εξουσίας και της Τιμωρίας». Έτσι, η θεραπευτική εξουσία του γιατρού πήγαζε ουσιαστικά από τις δομές και τις αξίες της αστικής εξουσίας.

Ο Foucault θεωρεί πως η πηγή και η φύση της ψυχιατρικής εξουσίας του γιατρού έχουν συγκαλυφθεί από τις νόρμες του θετικισμού. Η αντικειμενικότητα των γνώσεων και της πρακτικής της ψυχιατρικής, γράφει, "δεν ήταν τίποτε άλλο από μια «αντικειμενοποίηση" μαγικού χαρακτήρα, που μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με τη συνενοχή του ίδιου του ασθενούς κι επίσης μόνον εφόσον ξεκινούσε από μια διάφανη και ξεκάθαρη ηθικολογική πρακτική, που όμως βαθμιαία ξεχάστηκε γιατί αντικαταστάθηκε από τον μύθο της επιστημονικής αντικειμενικότητας, που επέβαλε το θετικιστικό πνεύμα. [...] Αυτό που ονομάζουμε ψυχιατρική πρακτική δεν είναι παρά μια ηθική τακτική, σύγχρονη με το τέλος του 18ου αιώνα, [...]».

(Πηγή: Η πολιτική του M.Foucault, <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/21785>)

Αυτόνομη Πρωτοβουλία